

LARS FIMMERSTAD OM

den blå medeltiden

Michel Pastoureaus En historia om medeltida symbolik i Västerlandet rensar bort några av våra vanligaste missuppfattningar om gångna tider. En folkmassa på låt oss säga 1200-talet var inte en säckvävsbrun massa mot träbruna hus och grå stenkyrkor, som så många filmer velat få oss att tro. Människorna var blåklädda. Och därtill urtvättat blå; endast rika hade råd med klara lysande färger. Fråga så folk i dagens västerland vilken deras favoritfärg är. Just det – blått blir det ledande svaret. Dagens jeansklädda massor hade alltså smält in ganska bra på en medeltida marknadsplats.

På medeltiden hade allt en symbolisk betydelse. Färger, djur, geometriska figurer, material, allt tilldelades en betydelse utöver sina konkreta egenskaper. Blått var, till skillnad mot vår föreställning, den varma färgen, himlens ljusa färg. Den Heliga Maria och andra särskilt framstående helgon avbildades gärna i blå kläder. Naturligtvis valde då den franske kungen att göra blått till sin speciella färg. Blå mantel, blåa draperier, tronhimlar och hästtäckan, beströdda med gyllene liljor, var emblem för den franska monarkin. Sverige följde snart efter och imiterade med sina gyllene tre kronor på blå botten.

Syndens färg, Judas' och djävulens var givetvis rött. Men också skökor och bödlar kläddes i det. Ännu idag är rött litet extra ekivokt, vi kan knappast tänka oss en kds-riksdagskvinna i röda skor, men väl en upprorisk vänsterledare. Nazisternas gula judestjärna hade spöklika rötter i medeltida föreställningar. Brottslingar i koncentrationslägren bar – röda trianglar. Gult och grönt, i synnerhet tillsammans, var dårars och narrens färger. Fortfarande klär sig män i Västerlandet sällan i grönt. I England var det en bannlyst färg efter Oscar Wildes skandaler och gröna orchidéer. Hur annorlunda är inte detta mot Asien, där rött och gult är lyckans färger.

FRÅN TORNERING TILL FLAGGSTÅNG

Medeltiden blandade inte gärna färger, de skulle vara klara grundfärger. Följaktligen var katedraler och kyrkor målade i grälla färger som skulle fått oss att rygga tillbaka. Trä och sten var inte material som liksom idag dyrkades för sin naturliga skönhet. Statyer av sten var bjärt bemålade, lika de vi ännu kan se i bevarade altarskåp. Den hantverkare som målade skulpturen fick lika mycket betalt som den som högg den i sten.

Främst lever den medeltida färgsymboliken kvar inom heraldiken – och via den i nationsflaggorna. Av alla världens flaggor, har Pastoureaus funnit, följer merparten den medeltida heraldikens grundregler. Gult och vitt, guld och silver är i en klass för sig. Den enda som får ha ett gult och vitt vapen och likaså flagga är påven. Rött, blått, grönt och svart bildar en annan klass, men de får inte ligga bredvid varann utan endast förenas med gult eller vitt. Märkligt att tänka sig, menar Pastoureaus att ett system av färger som skapades under första hälften av 1100-talet vid torneringar mellan Rhen och Loire ännu påverkar oss!

Undantag finns, till exempel Portugals flagga. Men den är ett olycksfall i arbetet med grönt och rött bredvid varann. Det skulle egentligen varit gult. Men eftersom Portugal en gång frigiort sig från spansk överhöghet kunde man inte välja gult när man skapade flaggan, det var allt för likt Spaniens färger gult och rött.

Även om medeltiden älskade färger och strålade av dem fanns alltid en mullrande underström av motstånd mot färg bland religiösa. Munkordnar valde därför gärna att klä sig i sedligt svart, grått eller vitt. Många har hört talas om reformationens bildstormare, eller ikonoklaster som de kallas med ett fint ord. Men lika betydelsefull var "kromoklasmen" låt oss kalla det färgstormandet.

I de protestantiska kyrkorna kalkade man gärna över medeltidens bjärt bemålade väggar, ut åkte helgonbilder och praktfull utsmyckning. Det protestantiska borgerskapet i norra Europa ville gärna markera sitt avstånd till den prålande papismen och den frivola aristokratin. Svaret blev den svarta och vita klädsel som vi möter på den nederländska guldålderns porträtt.

Kejsar Karl V – han med riket där solen aldrig gick ner – förde med sig de svarta kläderna från sin barnoms Burgund, kärnan till dagens Belgien, och införde dem vid hovet i Madrid. Därifrån spreds de med den

spanska hovetiketten som högsta mode även i aristokratiska kretsar under 1500-talet. Sedan dess har de svarta kläderna aldrig helt lämnat oss som symbol för andlighet eller själsligt allvar. De romantiska bohemerna återinförde de svarta kläderna under 1840-talet för att markera sin själs oändliga djup. Den segrande borgerligheten under senare hälften av 1800-talet gjorde svart till ett obligatorium som högtidsdräkt och arbetare och bönder följde efter med sin svarta söndagskostym. Från flit och allvar blev svart återigen bohemers och så småningom ”svartklädda intellektuella” uniform under 1900-talet.

LENIN

En man som gärna avbildas i förändligad svart kostym var Lenin. Från ikon har han numera blivit avgrundsgestalt, Gulags och folk mordens fader. Den franske historikern Jean-Jaques Marie försöker i en bok med just namnet Lenin, återföra en slags balans där Lenin blir varken monster eller hjälte.

I stället framstår bilden av en tragisk man som blir delaktig i att förvärpa en av krig och kaos redan igångsatt tragedi genom att försöka genomföra sitt program. Tragedin fullbordas när Lenin under sina sista slagrörda år ser hur hans dröm om det socialistiska samhället går i kras. Det sista årets från sjukbädden igångsatta försöket att stoppa Stalin, och den byråkratiska partiapparat denne partisekreterare metodiskt byggde upp omkring sig, fick han se misslyckas.

Men även under åren av makt, eller snarare vanmakt, mellan 1918 och 1923 fick Lenin se sin kommunistiska skrivbordsprodukt gå från skeppsbrott till skeppsbrott. Lenin framstår som en förläst konspiratör som från exilen i Västeuropa plötsligt hamnar på maktens topp. Det lilla bolsjevikpartiet var det enda som var envist och organiserat nog att slita till sig makten när ingen annan vill ha den i det kollapsade ryska kejsardömet. Man kommer att tänka på Napoleons ord: ”Jag stal inte den franska kronan. Jag fann den i rännstenen och tog upp den.”

Lenin var under 1917 i det längsta tveksam till att försöka gripa makten, men när landet råkade i totalt kaos steg han fram och tog den. De sovjeters hans parti stödde sig på, ute i fabriker och på landet, var den enda organisation som kunde backa upp en regering.

Sedan skulle praktiken komma. Ingen visste hur man

skulle styra ett totalt kollapsat land och en totalt kollapsad ekonomi efter socialistiska principer.

SVÄLTKATASTROFER

Lenins första uppgift blev av nödtvång att skaffa fram livsmedel till städerna, särskilt Moskva och Petrograd som var de enda betydande fästen han hade. Metoden blev våld. Den politiska polisen tjekan och kommissarier understödda av röda armén fick resa runt och konfiskera maten från bönderna. De som just fått sig jorden tilldelad. Kommissarierna passade på att våldta och plundra för eget bruk bland bondebefolkningen när de ändå var i farten.

Resultatet blev några av de värsta svältkatastroferna i världshistorien. I de en gång så bördiga jordbruksdistrikten kring Volga och Ukraina bredde kanibalismen ut sig.

Orgien av våld och inbördeskrig ebbade ut mot slutet av Lenins tragiska liv. Med förbittring tvingades han acceptera NEP, den nya ekonomiska politiken, som innebar att småföretagsamheten släpptes fri. Ett minimum av ekonomisk aktivitet återuppstod igen baserad på det civila samhället och människornas inneboende driftighet. Kommunismen hade bara åstadkommit en uppsvälld byråkrati och en ny privilegierad apparatjika. Analysen är Lenins egen och inte en ondsint eftervärlds.

NEP skulle bara vara en parentes tills dess världsrevolutionen utbröt i omgivande länder. När så inte blev fallet kunde Lenin bara blicka ut över misslyckanden på alla områden. En dröm hade gått i kras. Det blev Stalin som samlade ihop skärvorna och satte ihop dem på sitt eget vis, när Lenin väl balsamerats till en relik. Den kommunistiska tragedien skulle drivas mot sin paroxysm under Stalin. Förmodligen skulle Lenin ha ryggat tillbaka om han kunnat förutse att han var medhjälpig till att utlösa en av världshistoriens största katastrofer. Han var trots allt inte *all bad*, jämfört med dem som skulle komma senare.

Lars Fimmerstad (lars.fimmerstad@telia.com) är frilansskribent.

BOKFAKTA

Michel Pastoureaux

Une histoire symbolique du Moyen Âge occidental
Seuil 2004

Jean-Jaques Marie

Lénine 1870–1924

Balland 2004